

Gösta Johanson

1927 års skolstrid

I

De organisatoriska förändringar av det svenska skolväsendet, vilka utgjorde 1927 års skolreforms huvudinslag, gav upphov till en av de häftigaste striderna i svensk inrikespolitik under mellankrigstiden.

En första vetenskaplig undersökning av reformen publicerades av Erik Fridlund i en uppsats i Statsvetenskaplig tidskrift 1964. En mera detaljerad och betydligt bredare historisk framställning har 1966 presenterats av Gunnar Herrström i hans gradualavhandling, 1927 års skolreform.

Enligt Herrströms slutsatser innebar utskottsbesluten, att ”mycket betydande avsteg hade . . . gjorts från propositionen. Den femåriga realskolan kom att ersätta den sexåriga. Vidgad förekomst av samundervisning, rörlig linjedelning på gymnasiet och förståtligande av kommunala skolor i mångdubbelt större omfattning var i övrigt de viktigaste avvikelserna. Härtill kom borttagande av inträdesprövningarna till realskolan. Bortsett från införandet av fyraårig grundläggande skola innebar ändringarna ett hänsynstagande till den socialdemokratiska partimotionen. Liksom Löfgrens uppträdande medförde givetvis det skedda en prestigeförlust för regeringen, särskilt dess frisinnade ledamöter. Naturligt nog drabbade den särskilt föredraganden, ecklesiastikminister Almkvist, som i propositionen klart tagit avstånd från den femåriga realskolan men nu fick acceptera denna. — — — 1927 års skolreform har inte sällan gått under Värner Rydén's namn. Att han var den verkliga ledaren av skolutskottets arbete och att han genom sin ovanliga sakkunskap på området och sin energi har stor förtjänst av att reformen kunde föras i hamn är höjt över diskussion. Han ledde också de förhandlingar, som förde till den slutliga kompromissen. Men han bestämde inte utformningen av utskottets beslut i den utsträckning, som motståndarna vill göra gällande. Han motarbetade kraftigt den femåriga realskolan, som för sin tillkomst hade att tacka främst akademikerfalangen inom hans parti med Olof Olsson och Sandler i spetsen. — — — Innehållet i skolutskottets beslut har således påverkats mer av Olof Olsson och mindre av Värner Rydén än som vanligen antages.”¹

Om Almkvist skriver Herrström: ”Särskilt tillfredsställd med utskottsordförandens sätt att behandla skolpropositionen kan ecklesiastikministern inte ha

varit. — — — Att hans position blivit allvarligt försvagad rådde det enighet över partigränserna om.”² Herrström hänvisar här till Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter och Social-Demokraten.

I inledningen till sin avhandling meddelar Herrström, att studiet av dagstidningar ”i huvudsak begränsats till att gälla ett språkrör för vart och ett av de demokratiska partierna, nämligen Svenska Dagbladet för högern, Skånska Dagbladet för bondeförbundet, Dagens Nyheter för liberalerna, Svenska Morgonbladet för de frisinna samt Social-Demokraten.”³

Är Herrströms slutsatser hållbara? En rad frågor inställer sig.

Herrströms urval av dagstidningar är alltför begränsat och ur vetenskaplig synpunkt otillfredsställande. Ur representativitetssynpunkt måste en sådan urvalsprincip under alla omständigheter medföra stora risker. Hur har detta påverkat Herrströms slutsatser? Har Herrström över huvud prövat de utnyttjade tidningarnas partipolitiska representativitet?

Ett större och mera representativt urval ur dagspressdebatten skall här presenteras. De i undersökningen ingående tidningarna har systematiskt och noggrant följts från propositionens framläggande i mitten av februari fram till kommentarerna till riksdagsavgörandet i maj. Resultatet av denna pressanalys ställs därefter mot Herrströms slutsatser.

Utmärkande för Herrströms framställning är vidare att 1927 års skolreform behandlas alltför isolerad från den inrikespolitiska situationen i övrigt.

Kan inte partipolitiska och parlamentariska avsikter klart spåras i den häftiga och utdragna press- och riksdagsdebatten? I vilken utsträckning var skolstriden en strid om själva sakfrågorna? Influérades skolstriden av andra politiska och sociala motsättningar? Vilken betydelse hade de rådande relationerna *mellan* och *inom* partierna? Innebar utskottsförslagen och de slutliga riksdagsbesluten mer eller mindre ett nederlag för det ursprungliga regeringsförslaget? Är det meningsfullt att jämföra och rangordna enskilda politikens insatser vid skolreformens genomförande?

Det är frågor som skall belysas och analyseras i denna uppsats.

Vidare: är inte risken uppenbar att även vetenskapliga forskningsresultat påverkas av en av massmedia ”etablerad bild” av ett historiskt händelseförlopp, som hunnit få stor genomslagskraft innan forskningen påbörjas?

För att i möjligaste mån undvika denna risk är en grundlig undersökning och analys av den samtida debatten och den föreliggande politiska helhetssituationen ett nödvändigt krav. Ett försök att från dessa utgångspunkter undersöka och analysera 1927 års skolstrid skall här presenteras.

II

I en proposition, dagtecknad den 18 februari, förelade ecklesiastikminister Almkvist 1927 års riksdag ett förslag syftande till en omfattande reformering av det svenska skolväsendet.⁴ Propositionen hade föregåtts av ett långvarigt utred-

ningsarbete. Genom regeringsbeslut i oktober 1912 bifölls en framställning från den dåvarande läroverksöverstyrelsen om att få tillkalla särskilda sakkunniga för utredning av gymnasiernas organisation och undervisning. Redan 1915 framlade de sakkunniga ett preliminärt förslag; ännu i slutet av år 1918 förelåg dock inte något slutgiltigt förslag. Den 31 december sistnämnda år tillsattes en ny utredning. Regeringen uppdrog då åt en skolkommision att verkställa förarbeten för en revision av det allmänna skolväsendet. Enligt dåvarande departementschefens, V. Rydén, riktlinjer för kommissionens arbete skulle huvudprincipen vara skapandet av en enda av staten understödd barndomsskola. Denna skottensskoletanke hade länge omfattats med entusiasm av reformivrarna. Skolkommisionens förhandlingar skulle ledas av Rydén, som dock senare utträdde ur kommissionen.

Under de år utredningarna pågick genomfördes vissa partiella reformer inom skolväsendet. På folkskolan grundade kommunala mellanskolor inrättades från 1909. År 1919 inrättades den för folkskolorna och läroverken gemensamma skolöverstyrelsen. En kraftig utbyggnad av folkskoleinspektionen ägde rum åren 1914—1920, varjämte en obligatorisk, i regel tvåårig, fortsättningsskola beslöts 1918. Från 1923 fick dessutom flickor tillträde till vissa statliga gymnasier.

I april 1922 framlade skolkommisionen sitt betänkande del I—IV och i februari 1923 förelåg den femte och sista delen av kommissionens betänkande. Huvudpunkterna i den principiella delen av skolkommisionens förslag syftade till en genomgripande reformering av det svenska skolväsendet. En sexårig folkskola skulle inrättas som allmän bottenkola. Inget statligt eller kommunalt ekonomiskt stöd skulle i fortsättningen lämnas åt skolformer parallella med den sexåriga folkskolan. En fast övergång skulle därigenom skapas mellan folkskolans avslutande sjätte klass och första klassen i en fyraårig realskola. Den dåvarande realskolans två lägsta klasser skulle avskaffas. Flertalet privata förberedande skolor, vilka av många betraktades såsom ”överklass-skolor”, beräknades efter statsstödet upphöra försvinna.

Beträffande övriga enskilda läroanstalter skulle endast ett starkt begränsat antal erhålla statsunderstöd. Väl inte oväntat visade sig flertalet remissinstanser kritiska mot de väsentligaste punkterna i skolkommisionens förslag.

I juni 1924 fattade den Tryggerska regeringen beslut om tillkallande av högst fem skolsakkunniga. I departementschefens, S. Clason, direktiv hette det bl a att en förlängning av undervisningstiden borde undvikas. De skolsakkunnigas betänkande förelåg i februari 1926. Betänkandet var huvudsakligen av utredande karaktär och innehöll på de flesta punkter intet bestämt ståndpunktstagande. Utarbetandet av ett verkligt organisationsförslag hade inte heller ingått i de sakkunnigas uppdrag.

Ecklesiastikminister Almqvists proposition, som här endast i största korthet kan beröras,⁵ fick därför av naturliga skäl på de mest kontroversiella punkterna karaktären av kompromisslösningar. Organisatoriskt innebar regeringens förslag en uppdelning av de allmänna läroverken i realskolor, högre allmänna läro-

verk och lyceer. Realskolan föreslogs anordnad antingen som fyraårig, med övergång från folkskolans sjätte klass, eller som sexårig, med övergång från tredje klassen i folkskolan, eller, såsom ett tredje alternativ, både som sexårig och fyraårig med dubbel anknytning till folkskolan. Gymnasiet föreslogs dels fyraårigt, med övergång till realskolans näst högsta klass, dels treårigt utgående från högsta klassen i realskolan. Lyceet skulle från sjätte klass i folkskola på sex år föra fram till studentexamen; lyceerna kunde anordnas antingen som självständiga läroanstalter eller anknytas till högre allmänna läroverk. Vidare skulle kvinnliga elever, på vissa villkor, lämnas tillträde till de flesta realskolor och högre allmänna läroverk. Gentemot de privata läroverken slutligen intog regeringsförslaget en betydligt liberalare attityd än skolkommissionen på sin tid hade gjort.

Vid redovisningen och analysen av pressdebatten har de undersökta tidningarna i detta och följande avsnitt sammanställts i tre grupper: socialdemokratisk press, borgerlig storstadspress samt liberal och frisinnad landsortspress.

Social-Demokraten hade i stort sett ett gynnsamt intryck av regeringens organisationsförslag, det var avvägt "med klokhet och moderation". Propositionens svagaste punkt var det bristfälliga tillgodoseendet av flickornas utbildningsmöjligheter. Av statsfinansiella skäl hade regeringen till stor del gått förbi denna fråga. I den sistnämnda synpunkten instämde Ny Tid, där partiledaren Per Albin Hansson regelbundet medarbetade på ledarspalten. Enligt Ny Tid hade avgörandet i betydande utsträckning överlämnats åt den kommunala bestämmanderätten.⁶ Uppenbarligen hade "agitationen mot samundervisningen spelat in". Regeringens förslag innebar endast i viss utsträckning ett realiserande av enhetsskolekravet. Men några större principiella eftergifter från regeringssidan syntes inte vara av nöden men däremot i fråga om den praktiska tillämpningen.⁷

I den borgerliga storstadspressen hörde propositionens större generositet mot privatskolorna och dess frihet från uniformitet jämfört med skolkommissionens förslag till de punkter som blev föremål för erkännande.⁸ Även helt motsatta omdömen förekom dock. Göteborgs Morgonpost och Nya Dagligt Allehanda ansåg att propositionen i allt väsentligt bar Rydén's och skolkommissionens prägel.⁹

Den skarpaste kritiken riktades mot förslaget om sexårig folkskola som bottenkola och den därmed sammanhängande förlängningen av studietiden fram till studentexamen med ett år.¹⁰ En sexårig folkskola med dess odifferentierade klasser, ansågs nämligen icke lämplig, eller ens möjlig, som grundval för det högre undervisningsväsendet. Den skulle medföra en ödesdiger sänkning av kunskapsstandarden, särskilt när det gällde språkundervisningen. Inte sällan talades det i detta sammanhang om kulturell nedrustning.

Med arbetsmarknadsmässiga motiveringar uttalade flera tidningar farhågor

för att skolreformen skulle komma att frambringa allt för många studenter.¹¹ Det framhölls att även läkare gick arbetslösa.¹² Stockholms Dagblad befarade att ringaktningen för kroppsarbete kunde komma att öka genom skolreformen.¹³ Det var ur allmänt samhällelig synpunkt önskvärt att tillströmningen till universitet och högskolor minskade.¹⁴

Göteborgs-Posten hälsade med tillfredsställelse regeringens förslag att bereda flickorna tillträde till realskolor och gymnasier.¹⁵ Men G-P intog i detta avseende en särställning bland de borgerliga storstadstidningarna. I motsats till den socialdemokratiska pressen ansåg nämligen den borgerliga storstadspressen att regeringsförslaget var alltför radikalt på denna punkt. Farhågor uttalades för den kvinnliga ungdomens hälsa. Den fyraåriga realskolan skulle passa flickorna, med deras svagare och ömtåligare fysik, ännu sämre än pojkar.¹⁶

Intensiteten i kritiken växlade. Stockholms Dagblad och Stockholms-Tidningen hörde till de mest kritiska. I en rad ledare tog de båda tidningarna avstånd från regeringens skolförslag.¹⁷ Bland de återkommande kritikerna befann sig också Dagens Nyheter,¹⁸ som klandrade ecklesiastikministern för att i stor och ödesdiger utsträckning ha gått sin egen kårs (folkskollärarkårens) ärenden.¹⁹ Den statistik som Almqvist framlagt som bevis på att den högre undervisningen proportionellt gynnade de bättre situerade var från 1915 och därför föråldrad och felaktig, hävdade DN.²⁰

De båda högertidningarna Aftonbladet och Göteborgs Morgonpost tangerade vid ett par tillfällen rent klasspolitiska argument. De "bildade", som kunna hjälpa sina barn, sades själva och intill sina barn få umgälla sin bildning. "De inbjudas sätta sina barn i en skola, som passar en mer outvecklad miljö."²¹ Den sistnämnda tidningen varnade för de ekonomiska följderna av reformen. Men valmän och skattebetalare "är som bekant numera inte alldeles detsamma".²²

Svenska Morgonbladet intog i det längsta en odeciderad och försiktigt avvaktande hållning, vilken med all sannolikhet sammanhängde med att tidningen allmänt brukade utpekas som de frisinnades "huvudorgan", 1926—1928 också som "regeringsorgan". I en rad ledare framfördes visserligen en hovsam detaljkritik, men kritiska helhetsomdömen undveks.²³

I de liberala och frisinnade landsortstidningar som ingått i undersökningen ägnades skolfrågan långt mindre uppmärksamhet än i storstadspressen.

Eskilstuna-Kuriren anslöt sig till de liberala storstadstidningarnas kritik och avvek därigenom markant från övriga liberala landsortstidningar. Mot folkskolan framfördes, öppnare och mera nedlåtande än i någon annan tidning, skarpt kritiska synpunkter, vilka utmynnade i ett direkt underkännande av folkskolan som grundval för fortsatta studier. Särskilt påtalades bristerna i landsbygdens folkskolor, vilket sades ha sin grund i dessa skolors bristande resurser, inte i förakt för landsbygdens folkskollärare.²⁴

Vestmanlands Läns Tidning var i stort sett positiv till propositionen och kritiserade skarpt den onyanserade kritik, som förekommit vid ett diskussionsmöte anordnat av frisinnade klubben i Stockholm den 18 mars. Diskussionen hade

visat vilken "mur av sociala och pedagogiska fördomar" den intellektuella huvudstadsopinionen hade att överstiga.²⁵ Men även VLT varnade för överskott av akademiskt utbildad arbetskraft.²⁶

Mauritz Hellberg i Karlstads-Tidningen beklagade, att skolfrågan "som allt möjligt annat i nutiden blivit en klassfråga". Han såg i skolstriden också en motsättning "mellan könsens intressen". Men i ett demokratiskt samhälle var en enhetlig skola ett naturligt krav.²⁷ Även Nerikes Allehanda hävade att folkskolan som bottenskola var ett "demokratiskt reformkrav".²⁸ Den frisinnade Örebrokollegan Nerikes-Tidningen erinrade om Fridtjuv Berg som en av de främsta banbrytarna för bottenkoletanken.²⁹

III

Skolpropositionen hänvisades till ett särskilt utskott med Värner Rydén som ordförande; till utskottet hänvisades också det dryga 70-talet följdmotioner³⁰ som väcktes i frågan, däribland en socialdemokratisk partimotion,³¹ som här i all korthet skall beröras.

Motionens första och viktigaste punkt gällde kravet att anknytningen mellan folkskola och högre skolformer allmänt skulle bygga på genomgången sexklassig folkskola. Vidare krävdes utredning om terminsavgifternas successiva avveckling samt ekonomisk studiehjälp åt begåvade men mindre bemedlade ungdomar, varvid pekades på stipendier utan återbetalningsskyldighet såsom lämplig bidragsform. För elever med godkänt betyg från sjätte klass i folkskola begärdes slopande av alla inträdesprövningar. Dessutom anhölls om åtgärder för studentexamens framtida avskaffande.

Arbetet i utskottet försiggick inte under någon mera påfallande sekretess utan kunde fortlöpande följas i dagspressen genom kommunicéer och läckor.³²

Det första preliminära principbeslutet i skolutskottet fattades den 1 april.³³ Därvid segrade ett yrkande av Rydén, vilket innebar att realskolor med fem ettåriga klasser och övergång från folkskolans fjärde klass skulle anordnas i Stockholm, Göteborg och Malmö. Mot det Rydéniska yrkandet stod ett yrkande av den frisinnade utskottsledamoten Johan Bergman, vilket emellertid led nederlag i utskottet med elva röster mot tretton. Två frisinnade ledamöter, Bengtsson i Norup och David Bergström, hade biträtt Rydéns yrkande.³⁴

Johan Bergman hade visserligen motionerat om nytt förslag till 1928 års riksdag, grundat på upprättandet av femåriga realskolor med övergång från folkskolans fjärde klass, men Bergmans förslag gick ut på inrättande av femåriga realskolor i stället för de i propositionen föreslagna fyraåriga.³⁵ Rydéns av utskottsmajoriteten accepterade lösning innebar däremot, att den i propositionen föreslagna sexåriga realskolan fick stryka på foten till förmån för den femåriga.

Vid de fortsatta preliminära principvoteringarna i utskottet den 5 april³⁶ bifölls ett yrkande av Bengtsson i Norup om flickundervisningens ordnande med tretton röster mot åtta. Flickläroverk skulle, enligt det preliminära utskottsbeslutet, inrättas i flera städer, där flickor ej fick tillträde till statsläroverken. De

kommunala utgiftsförpliktelserna i samband med flickundervisningens ordnande skulle bortfalla. Riksdagen skulle dessutom i skrivelse till kungl. majt anhålla om förslag till 1928 års riksdag om inrättande av kommunala flickskolor.

Omkring månadsskiftet april—maj uppnåddes den slutgiltiga överenskommelsen i anknyningsfrågan mellan socialdemokrater, bondeförbundare och frisinnade med undantag av Johan Bergman, som reserverade sig.³⁷ I denna kontroversiella fråga föreslog utskottsmajoriteten, liksom tidigare propositionen, dubbel anknyning. Men i enlighet med den tidigare träffade principöverenskommelsen innebar utskottsutlåtandet övergång från fyraårig bottenskola till femårig realskola till skillnad från propositionens förslag om sexårig realskola med övergång från tredje klassen i folkskolan. I utlåtandet begränsades dock inte inrättandet av femåriga realskolor till de tre största städerna. Där emot fastslog utlåtandet i princip, att det på varje läroverksort skulle finnas en anknyning mellan den sexåriga folkskolan och läroverket. Någon liknande princip för anknyning mellan fyraårig folkskola och femårig realskola spikades inte.³⁸

I den socialdemokratiska pressen hälsades de preliminära principbesluten i skolutskottet med tillfredsställelse. Besluten innebar, enligt *Ny Tid*, ett vidsträckt tillmötesgående av de socialdemokratiska önskemålen och synpunkterna.³⁹

Inför riksdagsavgörandet blev den borgerliga storstadspressens krav på uppskov allt starkare. Det rådde splittring inom regeringen uppgav *Ny Tid*, men ledarskribenten Per Albin Hansson ansåg det dock uteslutet att regeringen skulle falla undan för detta krav.⁴⁰ Även Social-Demokraten avfärdade de borgerliga appellerna till regeringen som orealistiska.⁴¹ Social-Demokraten, där den agitatoriskt och retoriskt lagde Arthur Engberg förde pennan, instämde dock helt i de borgerliga kritikernas bedömning av regeringens insatser i skolfrågan. Regeringen hade accepterat det resultat, som utskottet nått fram till. Den hade "gjort utskottets hemställan till sin egen".⁴² Social-Demokraten erkände också öppet, att det var med en viss skadeglädje den inregistrerade, att "Ekman just i riksdagens hetast omstridda fråga nödgats inbjuda utskottet att vikariera i rollen som den politiska utvecklingens ledare".⁴³

Kritikerna i den borgerliga storstadspressen bestred allmänt att inrättandet av femåriga realskolor med fyraårig bottenskola som grund, den "Rydénska jämkningen", innebar något tillmötesgående av de borgerliga kraven. Demokratiskt var behandlingssättet under alla omständigheter inte, hävdade Göteborgs-Posten.⁴⁴ Göteborgs Morgonpost och Svenska Dagbladet talade om maktpolitik. Den sistnämnda tidningen fann det ofattbart, att bondeförbundarna kunnat ställa sig bakom uppgörelsen.⁴⁵

Stockholms Dagblad krävde ett års uppskov med infordrande av nya bättre genomarbetade förslag. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning instämde någon vecka senare i detta yrkande.⁴⁶ Efter den slutliga uppgörelsen i skolutskot-

tet blev detta krav allmänt i den borgerliga storstadspressen.⁴⁷

Nya Dagligt Allehanda gick till våldsamt angrepp mot ecklesiastikministern, som biträtt en utskottsuppgörelse baserad på andra organisatoriska principer än propositionens. Efter denna "kovändning" kunde Almkvist icke kvarstå i regeringen.⁴⁸

I en artikel i Stockholms-Tidningen den 11 maj gick den frisinna utskottsreservanten Johan Bergman på tre punkter till skarpt angrepp mot skolutskottet och dess arbetsmetoder.⁴⁹ Udden i Bergmans angrepp var tydligt riktad mot de båda andra frisinna utskottsledamöterna Bengtsson i Norup och David Bergström.

Bergman vände sig först mot den socialdemokratiska överrepresentationen i utskottet, vars orsak var att valsystelet obehörigt gynnade de större partierna. Röstade två borgerliga med socialdemokraterna, vilket hänt flera gånger, var den socialdemokratiska majoriteten fullt klar. För det andra hade arbetet inom utskottet forcerats på ett ansvarslöst sätt. Ansvaret härför föll på en "på förhand för ett visst resultat bunden majoritet" men även i väsentlig grad på ordföranden. För det tredje hade utskottets organisationsplan uppgjorts utan att de olika orternas intressen hade utretts. Inte heller hade det nya kompromissförslaget, utarbetat av en "på sista tiden bestämmande inre studiecirkel", departementalt utretts. Bergman krävde ett års uppskov.

Ännu den 3 maj hade Svenska Morgonbladet polemiserat mot DN:s uppskovsyrkande med motiveringen, att "mycket talar också för, att frågan nästa år skulle ligga till ungefär på samma sätt som i år". Den 12 maj tog "regeringsorganet" bestämt avstånd från utskottsförslaget och instämde i uppskovsyrkandet. Främst kritiserades utskottets principförklaring till förmån för den sexåriga bottenskolan samt den, enligt tidningens mening, alltför omfattande samundervisning, som utskottsförslaget innebar. Utskottets organisationsplan nagelfors i en följande, lång och detaljerad ledare. Den fyraåriga realskolan hade fått en anmärkningsvärd övervikt i förhållande till den femåriga, framhölls det med skärpa.⁵⁰

Svenska Morgonbladets kritik mot skolutskottets förslag sammanföll helt med Johan Bergmans. Förklaringen härtill är enkel. Det var Bergman som skrev tidningens ledare i skolfrågan.⁵¹

Efter den slutliga utskottsuppgörelsen fokuserades kritiken allt mer kring frågans parlamentariska behandling. Udden i kritiken riktades mot minoritetsregerandet och "utskottsväldet".

Bergman tilldelades omedelbart av reformmotståndarna den dominerande förstaplansrollen inom den frisinna utskottsgruppen. Den "stora frisinna splittringen" i skolfrågan kunde därigenom göras till ett ständigt återkommande glansnummer i de tidningar, som ogillade utskottsförslaget. Detta innebar en kolossal överbetoning av den frisinna splittringen i frågan. Om Johan Bergman gäller att han var en utpräglad individualist, en lidelsefull nykterhetsman och frisinna outsider, som oftast gick sina egna vägar. När Andersson i Rajsjön i sina minnen betecknar Johan Bergman som "en av Ekmans förtrogna i

andra hänseenden",⁵² är det en helt felaktig minnesbild. Mellan Ekman och Bergman rådde aldrig något förtroligt förhållande. Även David Bergström, som i huvudfrågorna följde utskottets majoritet, var i många avseenden en särpräglad personlighet. Den mest representativa och politiskt tyngst vägande frisinnade utskottsrepresentanten var Bengtsson i Norup. Dessa fakta var naturligtvis välbekanta för initierade ledarskribenter i storstadspressen, men de passade inte in i den propagandistiska bilden av den "stora frisinnade splittningen".

När Johan Bergman och Svenska Morgonbladet anslöt sig till utskottsförslagens skarpaste kritiker, utnyttjades självfallet detta ställningstagande intensivt och skadeglatt av högerpressen och de liberala storstadstidningarna. Den borgerliga pressen kunde därigenom framställas som "enhällig mot utskottskompromissen". Flera liberala och frisinnade landsortstidningar avfärdade på goda grunder den "enhälliga pressopinionen" som förfalskad. Men genom storstadspressens starka upplagemässiga övertag fick dess förfalskade historieskrivning stor genomslagskraft. Denna förstärktes ytterligare genom att även socialdemokratiska tidningar, trots att de var positivt inställda till utskottskompromissen, med samma emfas som de borgerliga oppositionstidningarna hävdade, att utskottskompromissen var "ett klart regeringsnederlag". Utskottet, underförstått de socialdemokratiska utskottsledamöterna, hade i regeringens ställe övertagit ledningen av skolfrågan. En argumentation som tacksamt utnyttjades av regeringens borgerliga kritiker.

Genom bondeförbundets anslutning till utskottskompromissen kunde dess framgång anses tryggad i andra kammaren. En viss osäkerhet rådde däremot om utgången i första kammaren. Johan Bergman hörde till kompromissens säkra motståndare och möjligheten fanns, att en del av de frisinnade FK-ledamöterna kunde sluta upp bakom Bergmans uppskovs- eller avslagslinje. Den svaga partidisciplinen inom den 16 man starka bondeförbundsgruppen var ett välkänt faktum, vilket även kunde inge vissa förhoppningar — eller farhågor. Inom denna grupp kunde Wohlin säkert väntas yrka avslag eller uppskov. Liksom Bergman kunde han få medlöpare från sin partigrupp. Men på grund av partiställningen i kammaren — högern förfogade endast över 49 av de 150 mandaten — borde några större förhoppningar om regeringsnederlag i första kammaren dock inte rimligen ha kunnat hysas. Trots detta ställde den borgerliga storstadspressen ännu dagarna före och under riksdagsavgörandet uppenbarligen vissa förhoppningar både till riksdagsgrupperna och regeringen. Inte minst utsattes regeringsledamöterna, och särskilt statsministern, för en hård press. Sannolikt ställde man större förhoppningar på en regeringsreträtt i skolfrågan än på avfall inom riksdagsgrupperna. Det flitiga användandet av Bergmans argumentation, att regeringens proposition av utskottet omvandlats till ett "helt nytt förslag" kan ha varit avsett att i någon mån underlätta en regeringsreträtt. I varje fall kan dessa hypoteser tjäna som ett försök till förklaring av de till synes rent desperata appeller, som den borgerliga storstadspressen i sista stund riktade till regeringen och statsministern.

I "regeringsorganet" framfördes en dramatisk och uppseendeväckande uppskovsvädjan till regeringen och den frisinnade riksdagsgruppen. Det frisinnade partiet får icke väl av "ny splittring och söndring inom det egna lägret, vilket skulle bli följden av ett definitivt beslut i dag i rak strid mot en mycket stark frisinnad opinion", hette det hotfullt. Åtminstone ville icke Svenska Morgonbladet "ha en trasa med i skolkommissionens byk".⁵³

Det var Johan Bergman, som av Svenska Morgonbladet i skolfrågan fått fria händer som ledarskribent, och Bergman var som politiker avgjort mera ståndaktig än realistisk. Men Bergman var inte ensam om sin orealistiska bedömning. Dagen innan hade Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet vädjat till statsministern om ett års uppskov.⁵⁴

I de liberala storstadstidningarna var pressen på den liberala partiledningen ännu hårdare och mera hotfull. Attackerna syftade uppenbarligen till att förmå de liberala statsråden att söka driva regeringen över på uppskovslinjen; eventuellt med hjälp av ett ultimativt hot om att eljest lämna regeringen.

Den 5 maj publicerade ett antal kända liberaler i Göteborg ett upprop,⁵⁵ som kom att bli inledningen till ett formligt inbördeskrig inom det lilla liberala partiet. I uppropet vädjades till den liberala riksdagsgruppen att icke stödja skolkompromissen vid avgörandet i riksdagen. Främst vände sig undertecknarna mot "det avsedda fastsläendet av den sexåriga bottenkolans princip". Det skulle föregripa resultatet av den fria tävlan mellan olika läroverkstyper. Skulle trots allt de liberala riksdagsmännen stödja utskottsförslaget, "så komme detta enligt vår tanke helt säkert också att få ödesdigra följder för detta partis framtid". Att utlämna ungdomen och skolan "åt en lika klassbetonad som föräldrad och utvecklingsfientlig dogmatism", var oförenligt med verklig liberalism, betonades det avslutningsvis.

I ett tal i Sundsvall den 8 maj bemötte den liberala partiledaren kritiken. Den som ville "fri tävlan" kunde inte gärna kräva monopol för den fyraåriga bottenkolans, hävdade Löfgren. För sin egen del skulle Löfgren helst sett ett års uppskov, men vem skulle diktera en sådan riksdagsskrivelse, frågade han. Följden av ett uppskov skulle endast bli att skolfrågan komme att stå över till en tidpunkt, då det sutte en socialdemokratisk regering eller en högerregering. Med tydlig adress åt uppropets undertecknare förklarade Eliel Löfgren, att ingen liberal regeringsmedlem var böjd att falla undan för en uppfattning, "som av rent tekniska organisationsfrågor vill skapa skiljemärken mellan kulturellt och antikulturellt mellan liberalt och antiliberalt".⁵⁶

Dagens Nyheter ironiserade omgående över Löfgrens "tre ståndpunkter" i skolfrågan. Regeringen hade låtit utskottet ta hand om frågan. Om riksdagen rätt fattade sitt ansvar, hade den därför ingenting annat att göra än att skicka ärendet tillbaka till regeringen, dekreterade DN.⁵⁷

Missnöjet och den starka oppositionen mot Löfgrens sätt att utöva partiledarskapet, vilket kännetecknade moderatliberala kretsar i Stockholm och Göteborg, var ingen nyhet våren 1927. Den moderatliberala aversionen mot Löfgren kan beläggas redan från andrakammarvalet 1924 i vilket det nybildade liberala

partiet mötte ringa gensvar i väljarkåren.

I den kritiska synen på 1920-talets parlamentarism hade högern och moderatliberalerna funnit en gemensam plattform. Båda förkastade minoritetsparlamentarismen, alldeles särskilt den utpräglade minoritetsparlamentarism, som Ekmans frisinnade-liberala regering representerade. Från 1920-talets början hade högern och moderatliberalerna konsekvent strävat efter ett borgerligt block-samarbete, vilket skulle avlösa minoritetsparlamentarismen och förhindra nya "vänsterlösningar" i svensk inrikespolitik.

Mot det liberala deltagandet i Ekmans regering hade den liberala storstadspresen tidigt intagit en ytterligt reserverad och kylig hållning. Partisprängningen 1923 låg endast fyra år tillbaka i tiden. Bland moderatliberalerna i Stockholm och Göteborg levde de politiska motsättningarna, liksom personliga rancuner från de många årens strider inom liberala samlingspartiet och från partisprängningen, kvar med oförminskad styrka mot den frisinnade majoritetsgruppen. Det är helt uppenbart, att denna attityd mot de frisinnade i hög grad påverkade den liberala storstadspressens ställningstagande i skolfrågan, liksom inställningen till det liberala regeringsdeltagandet. Mycket utpräglat lyser detta igenom i en liberal landsortstidning, Eskilstuna-Kuriren, som från partisprängningen tillhörde de frisinnades mest rabiata vedersakare. Sveriges liberala parti hade trots sin obetydliga numerär ärvt liberala samlingspartiets inre motsättningar och heterogenitet och befann sig därför praktiskt taget från starten i en permanent kris. Under 1927 års skolstrid blev denna kris akut och resulterade året därpå i Stockholms moderatliberalers *faktiska* utsprängning ur partiet.⁵⁸

Även Eskilstuna-Kuriren krävde att den liberala riksdagsgruppen skulle rösta mot skolförslaget och kritiserade samtidigt det liberala regeringsdeltagandet.⁵⁹ Den liberala opinionen var "helt enkelt enhällig mot" förslaget, hävdade tidningen, som med anspelning på Göteborgsliberalernas upprop ifrågasatte, om inte sambandet mellan de liberala statsråden och partiet "snarast möjligt borde upphöra".⁶⁰ Även de frisinnade statsråden stod isolerade från sina egna, hävdade Eskilstuna-Kuriren.⁶¹

I Karlstads-Tidningen tog däremot Mauritz Hellberg skarpt avstånd från angreppen på den liberala partiledningen. Göteborgsliberalernas upprop karaktäriserades som "ett hotfullt ultimatum". En dylik hållning mot liberala statsråd hade "nästan blivit en beklaglig tradition inom det liberala partiet". Det hade börjat med Staaffs andra regering, fortsatt med Edéns och nu var det regeringen Ekmans tur. Vissa allt för självmedvetna liberaler saknade den självbehärskning som medlemsskap av ett parti kräver, ansåg Hellberg.⁶² Vestmanlands Läns Tidning var tillfredsställd med utskottskompromissen. Därigenom hade den fyraåriga bottenskolans sido-ordnats med den sexåriga. "Likväl fortsätter kritiken i pressen som om ingenting hänt." Kompromissen var inte någon seger för Rydén och något uppskov med frågans avgörande var varken önskvärt eller behövligt.⁶³

Upsala Nya Tidning avvisade inte helt Hellbergs kritik mot den liberala parti-

ledningens kritiker men framhöll dock, att de liberala statsråden tagit plats i Ekmans regering "på eget ansvar". UNT instämde i uppskovsyrkandet. Kritiken betecknades som överdriven, men "segern (blir) hr Rydén och ingen annans".⁶⁴ Att utskottskompromissen skulle innebära ett nederlag för regeringen och ecklesiastikministern var "nog icke alldeles riktigt", ansåg däremot Nerikes Allehanda, som var positiv till uppgörelsen. De framförda farhågorna för "kulturen" betecknades som oerhört överdrivna. Nerikes Allehanda påminde om att den redan den 28 mars på ledarplats krävt den fyraåriga bottenskolans utsträckande till hela landet. Kritiken mot den liberala partiledningen avfärdades som illvillig.⁶⁵

Den frisinnade Jönköpings Läns Tidning deltog inte i polemiken kring skolfrågan, enbart refererande synpunkter framfördes på ledarplats. På pressgränspalten instämde tidningen slutligen i Svenska Morgonbladets uppskovsyrkande,⁶⁶ vilket knappast kan tolkas på annat sätt än att Felix Hamrin stod på denna linje. Även Nerikes-Tidningen intog en anmärkningsvärt obeslutsam hållning i skolfrågan.⁶⁷

Västerbottens-Kuriren svävade däremot inte på målet. Alla tvivel på folkskolans möjlighet att fungera som bottenskola avfärdades som ogrundade. Det var orimligt att kräva, att folkskolan med sina 900 000 elever skulle anpassa sig efter läroverken med ca 30 000 elever. Dessutom var det samhällsekonomiskt slöseri att låta akademiskt utbildade lärare undervisa barn i 9—12-årsåldern. Efter reformen kvarstod emellertid en ekonomisk orättvisa för landsbygden, även om det socialdemokratiska förslaget om stipendier genomfördes.⁶⁸

IV

När riksdagsdebatterna tog sin början onsdagen den 18 maj,⁶⁹ tilldrog sig debatten i första kammaren, av redan anförda skäl, det största intresset. "Överhuvud torde skoldebatten i första kammaren tillhöra de förnämsta parlamentariska bataljerna", ansåg Per Albin Hansson i Ny Tid.⁷⁰

I andra kammaren inleddes debatten av ecklesiastikministern, som försvarade sitt och regeringens ståndpunktstagande i skolfrågan. Almkvist hävdade, att "utskottet i de centrala och betydelsefulla delarna uttalat sin anslutning till propositionen, ehuru man utbyggt den föreslagna omorganisationen". Han medgav, att han visserligen fortfarande hade den uppfattningen, att ett bibehållande av treårig grundskola och sexklassig realskola vore det riktiga. Men Almkvist hade icke velat resa hinder i vägen "för vinnande av större enighet" och därför accepterat den fyraåriga grundskolan såsom parallellform till den sexåriga. Att utskottet sträckt sig längre när det gällde statliga kostnadsåtaganden, än vad regeringen ansett sig kunna göra, gav ingen anledning till vecklagan från departementschefens sida, försäkrade Almkvist.⁷¹

Utskottsordföranden Värner Rydén försvarade i en lång sakredogörelse utskottsforlaget. Rydén underströk, att man från socialdemokratiskt håll gjort eftergifter beträffande den sexåriga bottenskolan för att få en lösning av skol-

frågan till stånd. Utskottsförslaget var "ett genomtänkt och sakligt starkt förslag". Det var "buret av försonlighetens anda". Rydén var för sin del "beredd att i dag och inför historien stå för denna skolreform". Det var icke ett helgjutet förslag, men ett steg mot det mål, som varit Rydéns, nämligen "Idén om en ungdom, en skola och ett folk". Och allt presslarmet, hävdade Rydén, hade "icke kunnat uppvisa en enda faktisk lucka eller svaghet i förslaget".⁷²

August Sävström ansåg det för skolfrågans lösning "bäst som skett, då en frisinnad regering framlagt förslaget", ty förutsättningarna för ett beslut var då långt större. Men även Rydén var värd erkännande för sina insatser. Sävström hade också erkännansamma ord om Reuterskiöld: "Sakligt och lojalt hade han tagit allt under omprövning."⁷³

Högerreservanten Lindskogs kritik följde de tidigare i pressen framförda synpunkterna. En formell seger för regeringen, slutade Lindskog, komme att i verkligheten "icke bli annat än det största nederlag, som denna regering någonsin lidit och någonsin kommer att lida".⁷⁴ Högerledaren Lindman ansåg, att de kulturliberala efter detta borde sätta det första ordet av det namnet inom parantes. I Lindmans uppskovsyrkande instämde en hel rad av kammarens högerledamöter.⁷⁵

Från bondeförbundsgruppen talade Andersson i Ovanmyra.⁷⁶ Han tillbakavisade klagomålen över den fyraåriga bottenskolans undanskymda ställning och påpekade att i organisationen var den femåriga realskolan företrädd med 456 avdelningar och den fyraåriga med 274. Däremot var man inom bondeförbundet mindre tillfredsställd med den högre flickundervisningens alltför kraftiga tillgodoseende, framhöll Andersson och citerade bondeförbundets särskilda yttrande i utskottsutlåtandet:⁷⁷ Inte därför att kvinnorna borde hållas i underordnad ställning, "socialt och intellektuell", utan därför att staten tvärtom på allt sätt borde "söka främja och underlätta den hemverksamhet, som är kvinnans naturliga uppgift och utan vilken ett sunt samhälle kan varken bestå eller tillväxa".

I första kammaren inleddes debatten av högerreservanten Dahl, som betonade att avgörandet låg i denna kammare och vädjade till dess ledamöter: "Om partiuppdelningen för denna dag ville släppa övertygelsen fri, skulle första kammaren befästa sitt förtroende hos folket." Dahl tillät sig spörja, "om någonsin i svenskt förvaltningsliv — med undantag för frihetstidens bedrövlige skeden — det ifrågakommit att en riksdagsdelegation i en den mest maktpåliggande organisationsfråga satt riksstyrelsen vid sidan så som här skett".⁷⁸ Liknande jämförelser gjordes senare under FK-debatten av Wohlin och Westman. Den senare yttrade, att utskottsbetänkandet snarare kanske borde "kallas för en utskottsproposition".⁷⁹

Den socialdemokratiska utskottsledamoten Olof Olsson försvarade utskottsförslaget och fick många socialdemokratiska instämmanden i sitt bifallsyrkande.⁸⁰

Av bondeförbundets förstakammarledamöter talade först Reuterskiöld,⁸¹

som hävdade att utskottskompromissen icke blott var en kompromiss mellan bondeförbundet, socialdemokraterna och de frisinnade "utan lika mycket en kompromiss mellan två skilda åsiktsriktningar inom båda de sistnämnda partierna". I full övertygelse att utskottsförslaget gav landsbygdsbefolkningen bättre och ökade utbildningsmöjligheter hade bondeförbundet föredragit detta framför högerens ovissa utredningar.

Den frisinnade utskottsreservanten, Johan Bergman, vädjade i sitt mammutanförande till den allmänna rösträttens första kammare, som nu ställdes inför ett verkligt prov. Dess uppgift, "enligt våra grundlagars andemening", framhöll Bergman, "är att sörja för, att de reformer, som beslutas, är mogna och väl övervägda". Bergman sade sig icke ha "ett ord att återta av vad han offentligt i pressen uttalat om det ansvarslösa forcerandet av frågan". Bergman erinrade om Svenska Morgonbladets vädjan till statsministern och riktade själv en resignerad uppskovsvädjan till Ekman.⁸²

Den största uppmärksamheten i Wohllins långa anförande tilldrog sig "några korta slutord", som han ville rikta till "mina herrar av bondeförbundet". I slutorden förekom Wohllins dramatiska hot att utträda ur bondeförbundet, om bondeförbundsgruppen röstade ja till utskottsförslaget, vars tillkomst och utseende Wohlin betecknade som en "offentlig skandal". Slutorden präglades också av en ohöjd rivalitet mot professors- och partikollegan Reuterskiöld. Brydde sig bondeförbundet icke om vad Wohlin nu hade sagt, utan följde det Reuterskiöld, då kunde Wohlin omöjligen förstå, "hur man med bibehållen konsekvens i sitt handlande skulle kunna fortfarande verka för bondeförbundets idéer". Wohlin yrkade avslag samt yrkade vidare, att riksdagen måtte an hålla om nytt förslag från regeringen till 1928 års riksdag.⁸³

Bergman och Wohlin bemöttes av de båda socialdemokratiska utskottsledamöterna Oscar Olsson och K V A Björk. Oscar Olsson gjorde en jämförelse med 1914: "Det är verkligen två aktningvärda stormakter dessa, den enhälliga sakkunskapen och den enhälliga bildade opinionen. Dessa två stormakter ha ej varit ute och promenerat sig i all sin glans såsom i år sedan 1914". Det fanns även en annan likhet med 1914: "Det har i detta fall varit en smådekampanj, som man nog också får gå tillbaka till 1914 för att finna ett verkligt motstycke till."⁸⁴ Björk ville mot Bergman genmäla, att den sk inre cirkeln, som utsatts för så mycket klander, mycket väl kunde räknat representanter för Bergmans grupp, om denna så önskat.⁸⁵

I andra kammaren hade den första debattdagen ingen medlem av de frisinnade och liberala riksdagsgrupperna yttrat sig, i första kamaren endast Bergman, som yrkat uppskov. Detta kunde tydas som tveksamhet, kunde inge fortsatta förhoppningar eller — farhågor, allt efter inställning. Dahl, Bergman och Wohlin sökte alla tre, som ovan framgått, pressa fram ett uppskov i skolfrågan, antingen genom en regeringsreträtt i sista stund eller genom utskottsförslagets fall i första kammaren. De borgerliga Stockholmstidningarna riktade den 19 maj nya desperata appeller till statsministern och den övriga regeringen. En un-

derton av hot, särskilt mot de liberala statsråden, var tydligt märkbar.⁸⁶

Även socialdemokratiska Ny Tid gav uttryck åt ovisshet. Man visste ännu icke "vad statsministern komme att säga och det betydde mera för utgången i kamrarna. Han var förvisso utsatt för en våldsam press från reformens fanatiska motståndare."⁸⁷

I andra kammaren inleddes debatten den 19 maj av den frisinna­de riksdagsle­damoten Mosesson, som yrkade bifall till utskottsförslaget.⁸⁸

Betydligt senare under dagen tog den liberala partiledaren till orda. Eliel Löfgren kunde i stort sett instämma med statsministern, som vid den tidpunkten hållit sitt anförande i första kammaren. Löfgren skulle helst sett ett principbeslut nu och detaljutformning först nästa riksdag. Men ett sådant tillvägagångssätt saknade politiska förutsättningar, varför Löfgren ansåg sig böra yrka bifall till utskottets hemställan. I anknytningsfrågan rådde oenighet inom den liberala gruppen, liksom inom övriga partier, medgav Löfgren. Skillnaden därvidlag var endast att oenigheten inom den liberala gruppen märktes mer på grund av dess fåtal.⁸⁹

Ekman höll inte länge sina åhörare i ovisshet om sitt ställningstagande. Han bestred, att utskottsförslaget innebar ett undanskjutande av regeringens ståndpunkt. Utgångspunkten för den socialdemokratiska motionen var ett generellt krav på sexårig botten­skola. "Det kunde vara skäl att erinra om detta i dessa dagar", framhöll Ekman, då det talades så mycket om regeringsnederlag. Han medgav, att utskottsförslaget i ett avseende innebar en radikaliser­ing; det skar bort mer av läroverkens klasser än propositionen gjort. Men Ekman hade "aldrig kunnat anse, att skillnaden mellan dessa båda lösningar vore ett tillräckligt skäl att på den punkten vägra sin medverkan". Denna eftergift hade fordrats för skolfrågans lösning. Mot Linds­kogs yttrande i andra kammaren ville Ekman endast förklara, att "vi är tacksamma för att få inkassera nederlag av denna art". Statsministern slutade sitt anförande med de ofta citerade orden: "Det konstitutionella och samhällsorganisa­toriska skyddet för förmögenhetsprivilegiernas sista mera betydande skans anser jag falla med det beslut, som jag hoppas att kammaren nu kommer att fatta." Han tillade, att han inte fann det förvånande om därvid farhågor framträda, "uppriktiga och äkta bekymmer", be­träffande verkningarna. Så hade det alltid varit vid skolreformer.⁹⁰

Bland högertalarna märktes Trygger och Bergqvist. Den senare ansåg att samundervisningen fått alltför stort utrymme i förslaget. Det tog icke hänsyn till könsskillnaden och "till de därav föranledda olikheterna i livsuppgift". Kvin­nan i all ära, yttrade biskop Bergqvist, "hon har en annan uppgift än mannen och, jag tror man kan säga, en högre uppgift". Bergqvist befarade också att 'kjolarna' efter reformens genomförande skulle komma att dominera lärover­ken.⁹¹

Vid sidan av Johan Bergman uppträdde ytterligare en revoltör från regerings­partierna i debatten, liberalen Martin Fehr, som inte ämnade vädja till statsmi­nistern, då han visste att det vore lönlöst. Men Fehr beklagade att Ekman gav

”sin välsignelse åt ett förslag, som innebar en avvikelse från den sunda svenska demokratiska regeringsform, under vilken vi under det senaste årtiondet kommit framåt, den styrelseform som ger regeringen ledningen.”⁹²

Bland de socialdemokratiska talarna märktes Pauli, Wigforss, Sandler, Sandegård och Olof Olsson. Pauli kritiserade den rent näringspolitiska synpunkt på skolreformen, som upprepade gånger framförts i olika tidningar. ”Vi kunna för vår del icke dela den uppfattningen.” Den allmänna, humana och medborgerliga bildningen bör vara ”en allmänmänsklig och allmänt medborgerlig rättighet, jämförlig med den politiska medborgarrätt, som vi numera åtnjuta här i landet”.⁹³ Skoltidens förlängning med ett år var den enda punkt, som det fanns verklig anledning att diskutera, framhöll Wigforss.⁹⁴ Sandler hyste inga farhågor för språkbildningen. Han trodde kätterskt att den svenska kulturen skulle överleva även en tvåspråkig mellanskola.⁹⁵

Kyrkoherde Sandegård agerade ensam socialdemokratisk avfälling i förstakammardebatten. Hans omdöme om utskottsförslaget var inte mycket mildare än de borgerliga kritikernas.⁹⁶

För det sista socialdemokratiska debattinlägget svarade Olof Olsson. Han försvarade utskottets arbete och arbetsformer. Utredning om de olika orternas behov hade gjorts redan i propositionen; denna del av propositionen hade bearbetats av en delegation inom utskottet. Man hade inom utskottet funnit det orimligt, att samtliga ledamöter skulle sitta med denna bearbetning. Från högersidan hade man inte heller visat något som helst intresse att ta del av detta arbete, eftersom man gick emot det hela. Bergman kunde man, uppriktigt sagt, inte ta någon större hänsyn till. ”Han var visserligen inte betydelselös i utskottet, men det var inte rimligt att betrakta honom som ett parti”, förklarade Olof Olsson.⁹⁷

Vid den förberedande voteringen i första kammaren slogs Wohlins uppskovsyrkande ut och avslagsyrkandet ställdes, liksom i medkammaren, mot utskottsförslaget. I båda kamrarna voterade man med namnupprop; avsikten därmed var uppenbarligen — i varje fall beträffande första kammaren — att skärpa partidisciplinen.⁹⁸ I första kammaren avgavs 80 röster för utskottsförslaget och 62 mot; i andra kammaren resulterade omröstningen i 152 röster för utskottets förslag och 64 för avslagsyrkandet. Mot utskottsförslaget röstade i första kammaren samtliga närvarande högerledamöter, 8 bondeförbundare, 4 av de 8 liberalerna samt Bergman och Sandegård. I andra kammaren röstade för avslagsyrkandet samtliga närvarande högerledamöter och en bondeförbundare. Sex bondeförbundare och en frisinnad ledamot avstod från att rösta.

V

Förklenande omdömen om ecklesiastikministern var inte ovanliga i storstadspressens kommentarer till riksdagsavgörandet. Att Almqvist efter vad som skett förlorat varje skytt av prestige, skrev Social-Demokraten, det ”var allom

— kanske också honom själv — uppenbart. Han hade givit sina mått och befunnits icke räcka till. Han hade fått nöja sig med rollen som vittne i målet om skolan.” Det var en offentlig hemlighet, hävdade Engberg vidare, att utskottets anknytningssystem ”var det av Olof Olsson företrädda systemet. Det kunde rätteligen bära hans namn.” Samtidigt bestreds dock att utskottsförslaget skulle vara ”en specifikt socialdemokratisk produkt”, vilket upprepade gånger gjorts gällande under riksdagsdebatterna. Man kunde icke på utskottsförslaget klistra några partipolitiska etiketter. ”Det är socialdemokratiskt i den mening- en att socialdemokratin medverkat i dess tillkomst. Det är ett frisinnat och bondeförbundiskt förslag i precis samma mening.” Landsbygdens barn och arbetarklassens barn i städerna hade med reformen beretts ”en obestridligt ökad möjlighet att komma in i den högre skolan”. Men att regeringen vid sidan av socialdemokratin trätt in i bräschan för skolreformen, hade ”naturligtvis på in- tet sätt förändrat” den socialdemokratiska inställningen till Ekmans regering.⁹⁹ Per Albin Hansson hoppades att skolreformen skulle visa sig vara ”av främjan- de betydelse för utvecklingen bort från klassamhället fram till medborgarhem- met”. Hanssons tankegångar låg, som synes, nära dem vilka framfördes av Ek- man i slutet av hans FK-anförande. Andrakammarhögern hade genom sin be- gårän om namnupprop med anteckning till protokollet även inför eftervärlden demonstrerat sin isolering, konstaterade Hansson i Ny Tid.¹⁰⁰

Högerpressen var oförändrat negativ i sina kommentarer till skolbesluten. Ekman anklagades för att ha använt sin styrka till att böja hela regeringen för en ”utskottsdiktatur”.¹⁰¹ Rydén framställdes som skolreformens verkliga till- skyndare och utformare. Jämförelser med frihetstidens riksdag återkom liksom allvarliga anklagelser mot både regering och riksdag.¹⁰²

Även Stockholms-Tidningen var oförändrat kritisk. Bakom besluten reste sig ”skuggorna av en kulturskymning, som hotar”.¹⁰³ Helhetsintrycket av riksdag- ens skoldebatt var, enligt Svenska Morgonbladet, att ”kompromissen visserligen segrade i voteringarna men knappast i debatten”.¹⁰⁴

Handelstidningen och Dagens Nyheter anslog mindre pessimistiska och i nå- gon mån försonligare tongångar. ”Erfarenheten får visa vad som överväger, fördelar eller nackdelar”, skrev Handelstidningen. Det skulle dock icke fördöl- jas, erkände DN, att ”beslutet höjer sig vida över skolkommissionens ur- sprungliga förslag”.¹⁰⁵ Mot den liberala partiledningen var däremot de båda tidningarnas hållning lika oförsonlig. Det behövdes inga våldsamma medel, skrev Handelstidningen, ”för att från det liberala folket avskilja liberalismen i kammaren; bandet brast och skrumpnade bort av sig självt. Det synes ej mer och det finns där ej heller.”¹⁰⁶ Efter detta ”borde de liberala ministrarna oför- dröjligen anmäla sitt inträde i det frisinnade partiet. Att här upprätthålla fiktion- en av ett liberal-frisinnat regeringsblock verkade närmast löjligt”, konstatera- de DN bryskt.¹⁰⁷ I en senare polemik mot den liberala partiledningens kommu- niké i Nerikes Allehanda vågade DN göra det påståendet, att ”Löfgrens upprä- dande i vissa avseenden saknade motstycke i vår konstitutionellt-parlamentar-

riska utveckling”.¹⁰⁸

Från ”ledande liberalt håll” försvarade man i Nerikes Allehanda sitt handlingssätt. På förekommen anledning, meddelade tidningen, att liberala riksdagsgruppen vid flera tillfällen behandlat skolfrågan; uppgiften om motsatsen var därför felaktig. Man hade också ”allvarligt och ingående” undersökt, hurvida förutsättningar vore för handen för en uppskovslösning, ”speciellt i första kammaren”. Så visade sig icke vara fallet. ”Under sådana förhållanden fanns det för de liberala riksdagsmän, som med förbehåll för vissa detaljer för sin del ansåg utskottets förslag i huvudsak riktigt, ingen annan utväg än att välja detta alternativ såsom det bästa av de båda.”¹⁰⁹

Med anledning av Dagens Nyheters ”utvisningsukas” ställde Nerikes Allehanda frågan, när DN erhållit ”uppdrag att avgöra vilka som skola finnas värddiga att tillhöra Sveriges liberala parti. När blev skolkompromissen tuschstreck mellan liberala och frisinnade?”. ”Pressrabaldret” i huvudstaden avspeglade inte någon partiopinion. Varken de liberala eller frisinnade partierna ”kan bygga sin tillvaro på känslöstämningarna i Stockholm och Göteborg”. Den ”nuvarande borgerliga vänsterregeringen har fört skolreformen ett stort steg framåt till gagn inte minst för den rena landsbygden”.¹¹⁰ Det var ”rena bluffen” att framställa skolbeslutet som en socialdemokratisk seger. Kompromissen utgick snarare från regeringen än från utskottet. Men att Rydén själv betecknat beslutet som ”ett mycket surt äpple att bita i hindrar inte lagfarten”, anmärkte Nerikes Allehanda syrligt.¹¹¹

Även Karlstads-Tidningen underströk, att både socialdemokraterna och regeringen fått göra ”samma eftergift” i anknytningsfrågan. Skolstriden hade ”nått en häftighetsgrad, som inte förekommit i svensk politik sedan 1914”, ansåg Hellberg. Inte ens i försvarsfrågan 1925 ”slog lidelsernas vågor så högt”. Jämfört med försvarsbeslutet 1925 var endast rollerna i regering och utskott ombytta. I båda fallen var det de frisinnade och socialdemokraterna som segtrat. Den ”folkmening, som en mängd tidningar talar om, är nog väsentligen deras egen mening, som de förfäktat så ivrigt, att de trott sig ha så gott som hela folket på sin sida”. Men detta var självbedrägeri.¹¹² Vestmanlands Läns Tidning framhöll att utskottskompromissen i anknytningsfrågan inte innebar något tillmötesgående av Rydéns synpunkter. Stockholmspressen hade i sina vädjanden till Ekman felbedömt både ”hans naturell och hans förmåga att rätt bedöma ett politiskt dagsläge”. Ekman väjde inte för strid. Med ”lätthet” hade han uppvisat kritikens överdrifter. Upsala Nya Tidning beklagade utgången men avvisade debattens många överdrifter. UNT betonade också, att ”skolreformen och bottenkolans genomförande likväl är slutstenen i det demokratiska genombrottet i vårt land”.¹¹³

En ”kulturkamp” måste efter skolbeslutet bli ofrånkomlig inom ”chronschougeriets och läseriets speciella parti”, ansåg Eskilstuna-Kuriren; — till synes något ologiskt eftersom de båda främsta frisinnade tidningarna med frikyrklig anknytning, Svenska Morgonbladet och Jönköpings Läns Tidning,

krävt uppskov i skolfrågan. Men även mot övriga partier riktades domedagsbasunerna: ”en ny och levande folkvilja måste hålla domedag med de döda partierna”.¹¹⁴

Jönköpings Läns Tidning kommenterade inte riksdagsavgörandet i skolfrågan. Med bortseende från alltjämt rådande sociala och ekonomiska olikheter kunde det sägas, att reformen innebar ”ett steg framåt till medborgerlig jämlikhet i tillträdet till den högre utbildningen”, framhöll Nerikes-Tidningen, som nu i sina ledarkommentarer var positiv till skolbesluten och avfärdade talet om regeringsnederlag i skolfrågan.¹¹⁵ Ingen regering undgår att utskotten ändrar i dess förslag, så hade skett också med skolpropositionen, som hade godtagits med vissa modifieringar, kommenterade Västerbottens-Kuriren. Men för högerpressen hade det blivit en besvikelse att den borgerliga samlingen uteblev i skolfrågan. Huvudstadspressens politiska betydelselöshet hade aldrig ”framträtt i starkare belysning än i skolfrågan”, framhöll Västerbottens-Kuriren.¹¹⁶

VI

Efter den i det föregående presenterade analysen av press- och riksdagsdebatten, kan de i inledningen ställda frågorna besvaras.

Herrström har uppenbarligen helt försummat att pröva de utvalda pressorganens politiska representativitet. För de frisinna och liberala partierna är hans val av pressröster ur denna synpunkt rent fatalt.

I slutfasen av skolstriden representerade inte Svenska Morgonbladet den frisinna riksdagsgruppen utan den ensamme frondören Johan Bergman, som dessutom själv svarade för tidningens kommentarer i skolfrågan.

Inte heller Dagens Nyheter kan på något sätt sägas vara representativ för det liberala partiet eller dess ledning. DN:s ledarredaktion gjorde minst av allt anspråk på att vara partirepresentativ, tvärtom satte den en ära i att segla sin egen politiska sjö. Inför andrakammarvalet 1928 sjösatte också den liberala Stockholmspressen sitt eget parlamentariska flaggskepp, vars hela besättning utgjordes av en andrakammarledamot — f d högerstatsrådet Conrad Carleson. Hur djupfrysta relationerna mellan de stora liberala Stockholmstidningarna och partiledningen var, belyses av det faktum att den liberala partiledningen fick distribuera sin ”kommuniké” via TT genom Nerikes Allehanda, som vid denna tid var den tidning som stod partiledningen närmast. Det var de liberala landortstidningarna som var representativa för Sveriges liberala parti — inte Dagens Nyheter.

Vad Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter och Social-Demokraten i sin agitatoriska kampanj skrev om Almkvist kan självfallet inte läggas till grund för en vetenskaplig bedömning av departementschefens insatser för reformens genomförande. Då Herrström utan några reservationer återger dessa tidningars ”dom” över Almkvist, är hans slutsatser om Almkvists försvagade position vetenskapligt helt ohållbara.

Var Värner Rydén den skolreformens förgrundsgestalt, som regeringsmot-

ståndarna framställde honom? Ur vetenskaplig synpunkt är detta en felaktig frågeställning, en historisk anomali.

1927 års skolbeslut var resultatet av en demokratisk beslutsprocess, som därtill föregåtts av ett nära decennielångt utredningsarbete. Reformbeslutet berörde anknytningen mellan folkskolan och de högre skolorna och därmed alla studerande ungdomar och deras föräldrar. Att ett sådant beslut i någon mera meningsfull betydelse skulle kunna präglas av en enskild politiker, eller bära dennes signum, är naturligtvis en omöjlighet.

Att söka rangordna Rydén och Almkvists insatser är både ofruktbart och ovetenskapligt. Almkvist var departementschef i skolstridens slutskede, då de nödvändiga kompromisserna måste uppnås, om reformen skulle kunna genomföras. Almkvists insats kan därför inte jämföras med Rydén under ett tidigt utredningsstadium och i slutfasen som utskottsordförande.

Jämfört med skolkommissionens förslag är det ett obestriddigt faktum att regeringens skolproposition hade en klar kompromisskaraktär. Framst kom denna till uttryck i det föreslagna parallellsystemet och i inställningen till privatskolorna. Propositionens modifiering av bottenkoletanken blev därmed utgångspunkten för förhandlingarna i utskottet. När systemet 3 + 6 av utskottet ersattes med systemet 4 + 5, kan det visserligen karaktäriseras som en radikaliserings av regeringsförslaget i så måtto, att det skar bort den lägsta realskoleklassen. Men å andra sidan fick systemet 4 + 5 en betydligt starkare ställning och en mera permanent karaktär än det av regeringen föreslagna 3 + 6-systemet.

Både Almkvist och Ekman medgav också öppet i sina riksdagsanföranden att utskottets ändring innebar en radikaliserings men motiverade regeringens eftergift med att den varit nödvändig för reformens genomförande.

Den fyraåriga realskolan var emellertid inte något ursprungligt socialdemokratiskt krav eller önskemål, vilket även är Herrströms slutsats. I den liberala landsortspressen karaktäriserades den slutliga utskottskompromissen mera som en eftergift för borgerliga önskemål än för socialdemokratiska. Det är en korrekt framställning av utskottskompromissen. I de två viktigaste punkterna, anknytningsfrågan och förstatligandet av ett betydligt större antal skolor, tillmötesgick kompromissen främst landsortens intressen. Sedan kompromissen träffats i utskottet, framhöll också Rydén att man från socialdemokratiskt håll fått göra större eftergifter än motsidan. Detta uttalande av Rydén hindrade dock inte det socialdemokratiska huvudorganet från att agitatoriskt utmåla utskottskompromissen som ett klart regeringsnederlag. Motsägelser och inkonsekvenser är lätt påvisbara i Social-Demokratens argumentation. I en och samma ledare¹¹⁷ hävdades dels att ecklesiastikministern fått nöja sig med rollen som vittne i målet om skolan, dels att utskottsforlaget var frisinnat och bondeförbundiskt i samma mening som det var socialdemokratiskt. Socialdemokraterna hade endast medverkat i dess tillkomst.

Då utskottsbesluten om förbättrade studiemöjligheter för flickorna och rörlig linjedelning på gymnasiet byggde på yrkanden av den frisinnade utskottsle-

damoten Bentsson i Norup, kan dessa beslut knappast betecknas som "prestigeförlust" för de frisinnade, även om besluten innebar avvikelser från det ursprungliga regeringsförslaget och tillmötesgick önskemål, som framförts i den socialdemokratiska partimotionen. Herrströms slutsatser beträffande dessa avvikelser kan därför inte upprätthållas. Att "Löfgrens uppträdande" skulle medfört en prestigeförlust för regeringen, "särskilt dess frisinnade ledamöter", är en annan ogrundad slutsats av Herrström. Den liberala splittringen i skolfrågan kunde inte i något speciellt avseende misskreditera de frisinnade statsråden.

Att regeringen, när den framlade skolpropositionen, skulle ha väntat sig att denna skulle passera utskottet med endast smärre ändringar, vore en orimlig hypotes. Så orealistiska och politiskt oerfarna var inte de frisinnade och liberala statsråden. Om man jämför 1927 års uppgörelse om skolan med 1925 års kompromiss om försvaret, vilket ligger nära till hands, kan det inte hävdas, att 1927 års skolproposition genomgick större förändringar under utskottsbehandlingen än 1925 års socialdemokratiska försvarsproposition. I båda frågorna förelåg i realiteten en betydande grad av överensstämmelse mellan de frisinnade och socialdemokratiska ståndpunkterna. Försvarsfrågans lösning 1925 har dock aldrig brukat karaktäriseras som ett "fullständigt regeringsnederlag"; inte heller har det hävdats, att den dåvarande departementschefen, Per Albin Hansson, "helt förlorade ledningen" av frågan; att utskottet "trädde i regeringens ställe". Att så skett beträffande skolfrågan har, som denna pressanalys visat, sin grund i att eftervärldens syn på denna reform i hög grad färgats av storstadspressens starkt agitatoriska överdrifter och förvrängningar.

Den socialdemokratiska pressens obenägenhet att tillerkänna Ekmans regering några som helst förtjänster måste ses mot bakgrunden av regeringens tillkomst i samband med Stripakonflikten.

Moderatliberalerna och högern eftersträvade under hela 1920-talet, som i det föregående framhållits, en borgerlig blockbildning mot socialdemokraterna. Kausalsambandet mellan denna moderatliberalernas och högerens inrikespolitiska huvudmålsättning och deras kritik mot regeringen i skolfrågan är helt uppenbart.

Mot detta inrikespolitiska program var Ekman en bestämd motståndare. Han fullföljde traditionerna från Karl Staaff och Nils Edén att föra en självständig liberal politik.

Vid överläggningarna om 1923 års regeringskris hade liberala samlingspartiets riksdagsgrupp och gruppens förtroenderåd kategoriskt avvisat varje tanke på samverkan med högern.¹¹⁸ Vid gemensamt sammanträde den 25 september 1928 med frisinnade landsföreningens VU, frisinnade riksdagsgruppens förtroenderåd och frisinnade pressföreningens styrelse upprepades detta. Samtliga talare avvisade bestämt varje tanke på fast etablerad samverkan med högern i regering eller riksdag. Några få, däribland Andersson i Rasjön och N P Ollén, kunde däremot tänka sig samverkan med bondeförbundet. Vid sammanträde med landsföreningens VU den 19 november 1928 delgav Ekman de närvarande det "programutkast" för en "borgerlig samregering",¹¹⁹ som Lindman och

Trygger överlämnat till honom. Ekman meddelade vidare att Lindman muntligen "på högerens vägnar" uttalat, "att dess fordran vore, att, därest en samregering komme till stånd, de frisinnade måste förbinda sig att icke under tiden för en sådan regerings existens lösa någon fråga tillsammans med socialdemokraterna". Denna högerens fordran karakteriserade Ekman som det "fullkomligt oantagliga villkoret". Ekman hade även avvisat programutkastet, som "förutsatte en uppgivelse från de frisinnades sida av deras hittillsvarande ståndpunkter i flera frågor".¹²⁰

När Eliel Löfgren, som av Stockholms moderatliberaler lancerades som ledare för det nya liberala partiet, gick in i Ekmans regering och i politiska sakfrågor som försvars- och skolfrågorna, inte visade sig benägen att medverka till en flyttning av det berömda tuschstrecket i svensk inrikespolitik, drabbades han av en oförsonlig opposition från de moderatliberala kretsarnas sida.

Det är mot denna bakgrund 1927 års skolstrid skall ses. I likhet med andra stora politiska strider måste den sättas in i ett komplext politiskt-parlamentariskt tids- och orsakssammanhang.

Att 1927 års skolstrid i hög grad influerades av de rådande motsättningarna mellan partierna och inom Sveriges liberala parti, innebär givetvis inte att motsättningarna i sakfrågan var betydelselösa.

Gustaf Andersson i Rasjön, 1927 frisinnad riksdagsman och senare folkpartiets ledare, skriver nära trettio år senare i sina minnen, att även om stiden formellt gällde anknytningen mellan folkskola och läroverk, var motståndet i grunden nog på många håll "dikterat av ett medvetet eller omedvetet fasthållande av den bättre situerade klassens privilegium på högre skolutbildning".¹²¹ Samma uppfattning framfördes stundom i den socialdemokratiska pressen våren 1927 och även av enstaka socialdemokratiska talare i riksdagens skoldebatt.¹²² Från borgerlig sida skymtade endast undantagsvis argument av denna art i debattinläggen i press¹²³ och riksdag.¹²⁴ Men säkerligen låg dylika motiv, i betydligt större utsträckning än som speglades i debatten, bakom det häftiga motståndet mot skolreformen. Klassmotsättningarna var ännu på 1920-talet betydande i Sverige, även om de här var mindre framträdande än i flertalet andra europeiska länder. Den politiska demokratiseringen låg mindre än ett decennium tillbaka i tiden och hade ännu inte i alla kretsar helhjärtat accepterats. Det låg därför nära till hands, att man på sina håll hesiterade inför den organisatoriska demokratiseringen av skolväsendet.

En viktig faktor bakom det grupp- och klassgoistiska motståndet mot reformen var utan tvivel den rådande arbetsmarknadssituationen för akademikerna. Farhågorna för "överproduktion" av studenter och en därmed tilltagande arbetslöshet bland akademiker omfattades av många, oberoende av politisk tillhörighet. Från socialdemokratiskt håll framfördes dylika betänkligheter visserligen mera sällan, men argumentet avvisades heller aldrig såsom verklighetsfrämmande; man hävdade endast att detta inte var något argument emot en reformering av skolväsendet. Om spärrar behövdes, fick de inte ensidigt drabba

arbetarklassens och landsbygdens barn.

De labila konjunkturerna och arbetsmarknadsförhållandena var sannolikt också *en* av orsakerna till det borgerliga motståndet mot bättre utbildningsmöjligheter för flickor. Konkurrensen på arbetsmarknaden skulle därigenom ytterligare skärpas. Men det var knappast det viktigaste motivet bakom motståndet på denna punkt. Här spelade en medveten eller omedveten motvilja mot en fortsatt och ökad kvinnoemancipation större roll. Det rörde sig här om ett enst fasthållande vid konventionella föreställningar om att kvinnans "sanna uppgift och rätta plats" är hemmet och familjen. Motviljan mot samundervisning var ytterligare en bidragande orsak till kritiken mot skolreformen på denna punkt. Som skäl mot samundervisningen åberopades ständigt farhågor för flickornas hälsa. Deras klenare fysik skulle inte tåla tävlingen med den manliga ungdomen; — onekligen ett av de argument mot 1927 års skolreform, som visade sig ha minst förankring i verkligheten. Men bakom motståndet mot samundervisning dölde sig ett annat motiv, ehuru det sällan öppet redovisades av motståndarna: en principiell — och emotionell — motvilja mot samundervisning av ungdomar i pubertetsåldern.

I skolstriden framträdde vidare en motsättning av gammalt datum i svensk inrikespolitik: motsatsen mellan land och stad. Inom högerpressen och den liberala storstadspresen fanns det föga förståelse för det rimliga i kravet, att läroverkens organisation borde anpassas efter det mångdubbelt större antalet folkskoleelever; att utbildningsmöjligheterna åtminstone i organisatoriskt avseende borde underlättas för den majoritet av landets barn och ungdom, som var bosatta i kommuner utan högre skolor. Den sedan länge etablerade placeringen av de högre skolorna i städer och större tätorter, med de fördelar som detta innebär för dessa orters barn och ungdom, sågs som naturlig och oantastlig. I särskilt skarp relief framträdde denna motsättning i den liberala pressen. Motsatsförhållandet mellan land och stad hade utgjort en av liberala samlingspartiets permanenta plågor; i Sveriges liberala parti, som den liberala storstadspresen formellt representerade, hade detta klassiska motsatsförhållande våren 1927 blivit ett akut hot mot partisammanhållningen. Att 1927 års skolreform i viss utsträckning förbättrade landsbygdens utbildningsmöjligheter, och icke i något avseende var till nackdel för landsbygden, är höjt över all diskussion. Insikten härom lyser också klart igenom i den liberala landsortspresens ledarkommentarer — Eskilstuna-Kuriren undantagen.

Den skarpaste kritiken i själva sakfrågan framfördes mot den del av utskottskompromissen, som skar bort den lägsta realskoleklassen och ersatte denna med ytterligare ett folkskoleår. Misstron mot folkskolläraernas förmåga att på ett tillfredsställande sätt ersätta realskoleundervisningen var stor bland reformens motståndare. Speciellt språkundervisningens försenande betraktades som en allvarlig nackdel. Skolväsendets omorganisering ansågs därigenom komma att "drabba" de huvudsakligen bättre situerade föräldragrupper, som traditionellt brukade placera sina barn i högre skolor redan efter tre år i folkskolan. I orter där femåriga realskolelinjer inte inrättades, var den sexåriga bottenskolan

ett fullbordat faktum. Här skulle barnen dessutom få sin studietid förlängd med ett år. De ur ekonomisk, social och utbildningsmässig synpunkt privilegierade grupperna ansåg sig få "betala" reformens organisatoriska och befarade pedagogiska verkningar.

I denna case study av 1927 års skolstrid ställdes inledningsvis frågan hur ett snävt begränsat presstudium påverkar en forskares slutsatser. Resultatet av den här presenterade pressanalysen motiverar att frågan berörs ur ett vidare metodiskt perspektiv.

I sitt eget och den kritiska svenska historieforskningens genombrottsarbete, Kritiska undersökningar till Nordens historia omkring år 1000, ställde denna tidskrifts grundare, Laruritz Weibull, som ett metodiskt huvudkrav att sägen och dikt ovillkorligen skulle sopas bort.

Det är en metodisk huvudprincip som fortlöpande måste upprätthållas av historisk och statsvetenskaplig forskning. Den historiska "mytbildning" som under 1900-talet ombesörjs av partikanslier och massmedia är visserligen av annan karaktär än medeltidens, mindre "sago- och sägenbetonad"; men den måste prövas med samma källkritiska skärpa som det medeltida materialet, även om 1900-talsforskaren, i varje fall i de "öppna", demokratiska samhällena, har tillgång till ett långt rikligare och mera differentierat källmaterial.

Att en enskild forskares eller forskargrups val av undersökningsobjekt och hypoteser inte kan framgå ur en objektiv vetenskaplig process utan är ett subjektiv val, råder det allmän enighet om. Detta leder över till frågan i vilken utsträckning forskarna vid detta viktiga initiala val påverkas, medvetet eller omedvetet, av den "etablerade bild" av ett historiskt händelseförlopp, som massmedia redan hunnit skapa och som ofta även återfinns i översiktsverk innan forskningsarbetet startar. Riskerna för att forskningen redan i initialskedet och senare i de uppnådda resultaten påverkats av samtida förvanskningar kan aldrig elimineras, men för en vetenskap som strävar efter största möjliga objektivitet är det ett ovillkorligt krav att dessa risker minimeras. Det kravet kan endast tillgodoses genom en noggrann undersökning och analys av hur den samtida bilden av ett händelseförlopp uppstått. I en sådan undersökning utgör en systematisk innehållsanalys av pressdebatten ett viktigt led.

Att minoritetsregeringar var en förkastlig regeringstyp blev tidigt ett axiom i högerpressen och den liberala storstadspresen. Något senare slöt även socialdemokratiska politiker och pressorgan upp bakom denna negativa attityd. Konservativa statsvetare som Georg Andrén och Nils Herlitz anslöt sig tidigt till minoritetsparlamentarismens samtida belackare, men även en liberal statsvetare som Axel Bruswitz var kritisk mot minoritetsparlamentarismen. Olle Nyman har i inledningen till sin gradualavhandling gett flera belysande exempel på denna negativa samtidsvärdering av minoritetsparlamentarismen.¹²⁵

Nyman varnar visserligen för "överdrivna och falska generaliseringar", men inte desto mindre accepterar han i väsentliga delar den samtida historieskrivningen. Trots att "det uträttades åtskilligt även under 1920-talet", anser Ny-

man, ”det dock svårt att förneka riktigheten av det ofta hörda omdömet, att politiken under denna tid präglades av en viss kraftlöshet och halvhet”.

”Den frisinnaede ledaren var mäktigare som ledamot av statsutskottet än som chef för regeringen.” Nyman instämmer här i den samtida oppositionens maliciösa värdering av de ekmanska ministärernas insatser, vilken varken kan vetenskapligt bevisas eller motbevisas.

”Att kritiken vid sidan av annat även hade rent partipolitiska motiv ligger i öppen dag”, skriver Nyman och fortsätter: ”Kanske kan det också sägas, att den någon gång gjorde sig skyldig till överdrifter i sin svartmålning, men i huvudsak var denna starka kritik otvivelaktigt befogad. Den kom också till synes icke enbart i den politiska utan även i den vetenskapliga debatten.”

Denna samtida svartmålning av minoritetsparlamentarismen hade stor och långvarig genomslagskraft både i den fortsatta politiska opinionsbildningen och i den statsvetenskapliga debatten. Den kom i själva verket att i tillämpliga delar styra författningsutredarna och bestämma de paragrafer i den nya grundlagen som reglerar regeringsbildningen.

I mer än ett halvsekel kunde det mångbesjungna teoremet om en majoritetsregerings axiomatiska överlägsenhet över en minoritetsregering — även om majoritetsregeringen var sammansatt av flera partier — drivas såsom a priori bevisat. När teoremet efter 1976 års val fick prövas mot empirin kan överensstämmelsen knappast sägas ha varit imponerande hög.

1927 års skolstrid har här frigjorts från den samtida historieförvanskningen, vilket lett fram till slutsatsen, att 1927 års skolreform var en mycket betydande framgång för Ekmans frisinnaede-liberala ministär. Vid sidan av 1928 års arbetsfredslagstiftning framstår skolreformen som den största politiska framgången för Ekmans första ministär. Att Ekmans regering var en utpräglad minoritetsregering spelade i realiteten ringa roll. Även en socialdemokratisk regering, med långt starkare parlamentariskt underlag, hade, liksom i försvarsfrågan 1925, tvingats söka sig fram till en kompromiss med de frisinnaede. En högerregering å andra sidan hade, det torde utan tvivel kunna hävdas, saknat förutsättningar att lösa skolfrågan.

De kompromissbetonade utskottslösningar av politiskt kontroversiella frågor som den rådande parlamentariska situationen åren 1920—1932 nödvändiggjorde, erbjöd stora politiska möjligheter för de till numerären allt mindre frisinnaede och liberala partierna. Det var en politisk realitet, som gav upphov till stark aversion mot de frisinnaede inom de stora flygelpartierna. En aversion som inte minst speglas i 1927 års skolstrid.

”Frågan om en omorganisation av det högre skolväsendet kan ses som en parallell till demokratiseringskravet”, framhålls det i en av de nyare översikterna av svensk 1900-talshistoria.¹²⁶ Av Upsala Nya Tidning karaktäriserades skolbeslutet på liknande sätt som ”slutstenen i det demokratiska genombrottet”.¹²⁷

Med samma rätt kan 1927 års skolreform ses som början till den sociala och ekonomiska utjämning, som en politisk demokratisering på längre sikt ound-

vikligen måste medföra.

Fick 1927 års skolreform de negativa verkningar för kunskapsstandarden, som kritikerna befarade?

Det är en fråga som faller utanför den historiska vetenskapen. Inte heller den pedagogiska vetenskapen torde kunna ge något entydigt svar härpå.

Ett historiskt faktum är dock, att när efterkrigstidens grundskolereformer stod inför sitt förverkligande, sågs inte längre 1927 års skolordning av "sak-kunskapen" som en kulturfara; tvärtom hade den blivit själva garanten, själva bålverket, för fortsatt svensk kulturutveckling.

NOTER

1. G. Herrström, 1927 års skolreform. En studie i svensk skolpolitik 1918—1927, s 267 f.
2. *Ibid.*, s 290.
3. *Ibid.*, s 3 f.
4. Prop. nr 116.
5. För en utförligare presentation se Herrström, s 154—177.
6. I propositionen ställdes, såsom tidigare antytts, vissa villkor för kvinnliga elevers tillträde till läroverk och realskolor. Fanns vid vederbörande skola ordinarie kvinnlig lärare ej anställd, skulle kommunen bestrida kostnaderna för skäligt arvode ”till en på det pedagogiska området erfaren kvinnlig sakkunnig. Kommunen skulle vidare bestrida kostnaderna för särskild undervisning i övningsämnen för kvinnliga elever, i den mån sådan påkallades.
7. Soc.-Dem. B-uppl. 28.2, Ny Tid B-uppl. 26.2.
8. GHT 26.2, DN 27.2, SvD 26.2; den sistnämnda tidningen var dock mera reserverad.
9. GMP 19.3, NDA 26.2.
10. Sv M 18.5, St D 2.3, DN 27.2, St-T 1.3 och 16.3, SvD 26.2 och 20.3, Abl 3.3, 19.3, 25.3, NDA 26.2.
11. Sv M 27.4, St-D 6.3, 8.3, 11.3, DN 22.2.
12. Sv M 27.4.
13. St D 6.3.
14. St D 11.3, DN 22/2.
15. G-P 1.3.
16. St-T 23.3, Abl 25.3, Sv M 18.5, DN 14.5, SvD 16.5
17. St D 2.3, 6.3, 8.3, 11.3, 21.3, 4.4 och 6.4; St-T 1.3, 16.3, 20.3, 23.3, 28.3 och 31.3. Uppräkningen är inte fullständig.
18. DN 22.2, 27.2, 2.3, 14.3, 20.3, 22.3, 27.3, 31.3. Uppräkningen är inte fullständig. Jmf J. Torbacke, Dagens Nyheter och demokratins kris 1922—1936, s 116—121.
19. DN 27.2.
20. DN 2.3.
21. Abl 25.3.
22. GMP 4.5.
23. Sv M 26.2, 3.3, 7.3, 19.3, 5.4, 12.4, 27.4, 3.5 och 5.5. Så sent som 3.5 polemiserade Sv M mot DN:s uppskovsyrkande. Beträffande Sv M:s modesta punktkritik mot skolförslaget se not-hänvisningarna ovan.
24. Eskilstuna-Kuriren 2.3, se även 6.4 och 4.3.

25. VLT 21.3.
26. VLT 1.4.
27. Karlstads-Tidningen 26.3.
28. Nerikes Allehanda 28.3.
29. Nerikes-Tidningen 9.3. I två allmänt resonerande ledare, 25.2 respektive 11.3, behandlade tidningen skolfrågan utan att vare sig referera eller ta ställning till några konkreta punkter i propositionen.
30. Aktivast bland motionärerna var Carl Lindhagen, som ensam svarade för 8 motioner.
31. Mot. FK nr 254 (AK nr 417:). Jmf Herrström, s 193 ff.
32. För en analys av pressdebatten är givetvis de samtida kommunikéerna och läckorna, som här följs, den viktigaste källan.
Jmf Herrström, s 212—244; även Herrström använder delvis dagspressen som källa.
33. Se t ex Ny Tid 2.4.
34. Av utskottets 24 ledamöter var 11 socialdemokrater, 8 högermän, 3 frisinnade och 2 bondeförbundare.
35. Mot. FK nr 250; jmf Holmdahl m fl Mot. AK nr 407. Enligt båda motionärerna skulle fyraåriga realskolor med övergång från folkskolans sjätte klass anordnas endast om särskild kommunal framställning härom gjordes.
36. Ny Tid 6.4.
37. Ny Tid 3.5. Enligt uppgift på Ny Tids ledarspalt den 5.5 skulle uppgörelsen mellan utskottsmajoriteten och bondeförbundsledamöterna ha träffats den 30.4.
38. Andra särskilda utskottets utlåtande nr 1. Utlåtandet avgavs den 6 maj.
39. Ny Tid 7.4.
40. Ny Tid 17.5.
41. Soc.-Dem. 17.5.
42. Soc.-Dem. 18.5.
43. Soc.-Dem hade redan några dagar tidigare karakteriserat utskottsförslaget som ett "klart regeringsnederlag", vilket tacksamt noterades och utnyttjades av de borgerliga kritikerna. Se t ex St-T 16.5 och 20.5.
44. G-P 8/4, även 2.4.
45. GMP 5/4, SvD 2.4 respektive 1.5; jmf Abl 3.5.
46. St D 6.4, GHT 22.4
47. G-P 12.5, DN 2.5, St-T 12.5, SvD 17.5, NDA 4.5.
48. NDA 5.5.
49. St-T 11.5. Enligt artikelns ingress hade tidningen begärt ett uttalande av Bergman rörande läget i skolfrågan.
50. Sv M 12.5 och 17.5.
51. G. Johanson, Liberal splittring skilsmässa — och återförening. 1917—1934, s 282, not 6.
52. G. Andersson. Från bondetåget till samlingsregeringen. Politiska Minnen. (1955), s 68.
53. Sv M 18.5.
54. DN 17.5, SvD 17.5

55. GHT 5.5. Bland den långa raden undertecknare märktes advokat Axel Forssman, GHT:s huvudredaktör Torgny Segerstedt, fil dr Knut Petersson, professorerna Bernhard Karlgren och Otto Sylvan, lektorerna Sven Lönborg och Sven Ohlon, författarinnan Jeanna Otterdahl samt handlanden Hjalmar Wijk.
56. Här refererat efter GHT 9.5.
57. DN 10.5. Jmf GHT 9.5, Abl 9.5, SvD 9.5.
58. Se härom G. Johanson, s 274—300.
59. E-K 21.4.
60. E-K 6.5.
61. E-K 16.5, även 10.5 och 12.5
62. Karlstads-Tidningen 10.5.
63. VLT 2.5, 3.5, 10.5, 17.5.
64. UNT 11.5, 12.5, 17.5.
65. Nerikes Allehanda 4.5, 11.5, 12.5, 14.5.
66. Jönköpings Läns Tidning 14.5.
67. Nerikes-Tidningen 12.5.
68. V-K 19.4, även 18.5.
69. Debatten pågick i AK i två dagar. AK 1927: 32, s 4—70; 33, s 1—43; 34, s 1—110. I FK pågick debatten enbart i själva principfrågan om de allmänna läroverkens organisation och realskolans anknötning till folkskolan, vilken först upptogs till beslut, i två dagar; övriga detalj- och organisationsfrågor tog även hela fredagen i anspråk. FK 1927 31, s 2—99; 32, s 1—115; 33, s 8—21; 34, s 1—54.
70. Ny Tid 20.5.
71. AK 32, s 20 ff. Almkvist höll senare i stort sett samma anförande i FK. FK 31, s 56 ff.
72. AK 32, s 25 ff.
73. AK 33, s 16 ff.
74. AK 32, s 37 ff.
75. AK 32, s 47 ff.
76. AK 32, s 52 ff.
77. Andra särskilda utskottets utlåtande nr 1, s 262.
78. FK 31, s 4 ff.
79. FK 31, s 72 respektive FK 32, s 35.
80. FK 31, s 10 ff.
81. FK 31, s 17 ff.
82. FK 31, s 39 ff.
83. FK 31, s 67 ff.
84. FK 31, s 78 ff.
85. FK 31, s 89 ff.
86. Sv M 19.5, St D 19.5, DN 19.5.
87. Ny Tid 19.5.

88. AK 34, s 1 ff.
89. AK 34, s 42 ff.
90. FK 32, s 10 ff. Ekman gick senare över till andra kammaren, där han endast gjorde ett mycket kort inlägg. AK 34, s 50.
91. FK 32, s 22 f.
92. FK 32, s 64 ff.
93. FK 32, s 24.
94. FK 32, s 48 ff.
95. FK 32, s 94.
96. FK 32, s 100.
97. FK 32, s 105 f.
98. Votering med namnupprop hade i FK begärts av Trygger och 32 övriga högerledamöter samt av Thulin jämte 31 socialdemokratiska ledamöter. I AK hade namnupprop begärts av Lindskog jämte 24 högerledamöter.
99. Soc.-Dem. 20.5. Ledaren signerad av Arthur Engberg.
100. Ny Tid 20.5.
101. St D 20.5.
102. SvD 20.5.
103. St-T 20.5.
104. Sv M 20.5.
105. GHT 20.5, DN 20.5.
106. GHT 20.5.
107. DN 20.5.
108. DN 22.5.
109. Nerikes Allehanda 21.5.
110. NA 27.5.
111. NA 25.5.
112. Karlstads-Tidningen 21.5 och 24.5.
113. VLT 20.5 och 23.5, UNT 20.5.
114. E-K 20.5.
115. Nerikes-Tidningen 24.5 och 20.5.
116. V-K 25.5, 27.5 och 28.5.
117. Ovan s 76.
118. Se härom G. Johanson, s 164 ff.
119. Utkastets 8 punkter publicerades av I. Anderson, Arvid Lindman och hans tid, s 317 f. I punkt 7 krävdes "modifikation" av 1927 års skolbeslut.
120. Protokoll från VU:s sammanträden 25.9 och 19.11. LA 1 A: 26.
121. G. Andersson, Från bondetåget till samlingsregeringen. Politiska minnen. (1955), s 68.
122. Ex.-vis av Jonsson, AK 33, s 10 ff.

123. Ovan s 66.
124. AK 34, s 7 ff. I högermannen Andréns anförande förekom följande yttrande: "Är det meningen att de borgerliga klasserna skall smulas sönder genom en av staten organiserad och skärpt konkurrens — ja, då kan jag förstå den kungliga propositionen och det här föreliggande utskottsförslaget. Men nog förvånar det mig, att borgerliga män i en borgerlig regering och en borgerlig riksdag har velat låna sin medverkan till en dylik gärning."
125. O. Nyman, Svensk parlamentarism 1932—1936. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition, s 1—16. De följande citaten är hämtade ur denna inledning.
126. Hadenius, Wieslander, Molin, Sverige efter 1900. En modern politisk historia, s 114.
127. Ovan s 77.